

6. Малаков Д. Київські трофейні виставки / Дмитро Малаков // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч.1 (2).
 7. http://www.documentarchiv.de/ns/1935/flaggen1935_vo.html.
 8. Бережної С. С. Трофеи и репарации ВМФ СССР. – Справочник. – Якутск, 1994. – 194 с.
 9. Винокурова Ф. Доля Буковинських євреїв у гетто і таборах Транснїстрїї 1941–1944 рр. / Фаїна Вїнокурова // Голокост і сучасність. – 2010. – №2 (8).

References

1. Fondy Nacional'nogo muzeju istorii' Ukrai'ny. – T.7708.
 2. Tam samo. – T.7709.
 3. Tam samo. – T.7500.
 4. Tam samo. – T.7498.
 5. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlyady. – F. R–2. – Op.7. – T.2.
 6. Malakov D. Kyi'vs'ki trofejni vystavky / Dmytro Malakov // Vijs'kovo-istorychnyj al'manah. – 2001. – Ch.1 (2).
 7. http://www.documentarchiv.de/ns/1935/flaggen1935_vo.html.
 8. Berezhnoj S. S. Trofei i reparacii VMF SSSR. – Spravochnik. – Jakutsk, 1994. – 194 s.
 9. Vynokurova F. Dolja Bukovyns'kyh jevrei'v u getto i taborah Transnistrii' 1941–1944 rr. / Fai'na Vinokurova // Golokost i suchasnist'. – 2010. – №2 (8).

Bogdalov A. G., head of the «History of independent Ukraine», the National Museum of History of Ukraine (Ukraine, Kyiv), bogdalov@ukr.net

Trophy military flags of the Second World War in the collections of the National Museum of Ukrainian History

The article defined identity and historical significance of four trophy flags from the collection of the National Museum of History of Ukraine. Determined their origin, made assumptions about the possible use of considered historical events of World War II associated with these artifacts.

Keywords: «Trophies» Red Army, Second World War, Trophy flags, National Museum of the history of Ukraine.

Богдалов А. Г., заведующий отделом «История независимой Украины», Национальный музей истории Украины (Украина, Киев), bogdalov@ukr.net

Трофейные военные флаги времен Второй мировой войны в коллекции Национального музея истории Украины

Определена принадлежность и историческое значение четырех трофейных флагов из коллекции Национального музея истории Украины. Определено их происхождение, сделаны предположения относительно возможного использования, рассмотрены исторические события Второй мировой войны связанные с указанными артефактами.

Ключевые слова: «Трофеи» Красной армии, Вторая мировая война, Трофейные флаги, Национальный музей истории Украины.

УДК 930:17.023.35(470+571)(477)

Козак О. В.,
 магістр, Інститут історичної освіти, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), kafetno@ukr.net

ДОБРОЧИННІСТЬ І МЕЦЕНАТСТВО В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРСЬКІЙ ТА РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Здійснено аналіз наукової, історичної і мистецтвознавчої літератури щодо висвітлення доброчинності і меценатства в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст. У огляді літератури імперського періоду показано мотивацію доброчинності українських підприємців, купців, промисловців, усвідомлення ними необхідності допомоги знедоленим і нужденним людям, а також фінансування розвитку, освіти науки, мистецтва.

Радянська історіографія не лише замовчувала й ігнорувала, а й фальсифікувала доброчинність і колекційну діяльність українських меценатів, їх внесок у збереження пам'яток національної культури, ознайомлення суспільства із здобутками мистецтва, життям народів не лише Європи, а й світу.

Ключові слова: історіографія, доброчинність, меценатство, колекціонування, українські підприємці, мистецтво.

Доброчинність і меценатство в історії українського народу сягає своїми коріннями давнини та має багаті традиції. В Україні такі форми допомоги знедоленим й сприяння національно-культурному розвитку особливо активно почали розвиватися у ХІХ – на початку ХХ ст. Підприємці, купці, окремі поміщики й дворяни, що мали великі фінансові кошти, почали використовувати їх не тільки для розвитку своєї справи, але й на благодійність.

На переломі ХХ ст. доброчинність фактично перетворилася на найважливіший компонент культурно-творчого процесу у двох найбільших імперіях Європи: Російській та Австро-Угорській, до складу яких входили українські землі. Протягом ХІХ ст. в Російській імперії була створена розгалужена система приватної, громадської та державної доброчинності, до складу якої входили богадільні, притулки для дітей і дорослих, інвалідів, ясла, дитячі колонії, нічліжки, безкоштовні або дешеві, ідальні й помешкання для проживання, народні будинки працелюбства, виховання, читальні, майстерні, різні навчальні заклади тощо. На початку ХХ ст. в Російській імперії налічувалося 14 854 доброчинні установи. Найчисельнішими серед них були приватні (Лазанська Т. І. Доброчинність // Енциклопедія історії України: в 5 т. – Т.2: Г – Д. – 2004. – С.423).

Проблеми розвитку доброчинності як виду суспільно корисних дій у різних формах добровільної допомоги соціально знедоленим та матеріально незабезпеченим громадянам суспільства приватними особами, товариствами й державою була предметом активного вивчення сучасників, а згодом і мистецтвознавців, істориків, культурологів.

Для висвітлення основних етапів розвитку наукової думки з вище означеної проблеми наявну літературу необхідно розділити на декілька груп за проблемно-хронологічним принципом. Першу групу складають дореволюційні дослідження, щозагалом або частково присвячені формуванню окремих форм доброчинства, меценатства й колекціонування у контексті розвитку благодійності в межах України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Ці праці видавалися столичними або місцевими типографіями для інформування читача про найбільш гострі проблеми життя населення імперії: співвідношення між суспільним благом й особистим багатством незначного числа представників панівних верств [9; 18].

В Україні, як зазначали сучасники, особливо відзначалися своїми благодійними заходами заможні мешканці великих міст, зокрема Києва. У працях В. Мозгового [35], І. Федорченка [55] перед нами постає багатогранна діяльність благодійних товариств, притулків, лікарень, утворених на приватні пожертви та капітали, що вони заповідали на доброчинність. Праця В. Мозгового, який виконував обов'язки секретаря Київського губернського статистичного комітету, насичена великим фактичним матеріалом, що свідчить про ріст капіталовкладень приватних осіб у соціальну сферу. Різноманітні благодійні заклади (богадільні, притулки, лікарні тощо) утримувалися на відсотки від прибутків, пожертви, заповіти, щорічні внески багатих людей.

У цьому контексті цікавою є праця М. Тросянського, присвячена доброчинності видатного українця Н. А. Терещенка [53] і Ф. Міщенко «Г. П. Галаган. Некролог» [35]. Оскільки ці праці були написані з нагоди смерті

благодійників, у них не уникнуто шанобливих ознак. Дослідник проблеми М. Тростянський досить позитивно оцінив добродійність українських підприємців. Він дійшов до висновку, що Нікола Артемович Терещенко стояв печально-самотньо серед російських капіталістів, які забули про необхідність піклування й опіки бідних, знедолених, калік, як заповідав Бог». Ф. Міщенко обгрунтовує мотивацію широкої громадської діяльності Г. Галагана з його особистих «свідомих зусиль», ідейної близькості до народників-слов'янофілів, тяжкого сімейного горя – смерті сина. Разом з цим, автор обгрунтував закономірність та необхідність приватної добродійності меценатства, позитивні наслідки від них у різних сферах соціально-культурного життя.

Не обминув увагою велику пожертву місцевих меценатів на користь Харківського університету відомий історик Д. Багалій у спільному з М. Сумцовим «Короткому нарисі історії Харківського університету» [8]. Університет був відкритий у 1805 р. завдяки добродійності дворян поміщиків та підтримці суспільства, продовжував отримувати допомогу з боку окремих благодійників та установ у вигляді різноманітних пожертв, премій, стипендій.

Вагомі наслідки добродійності родини Богдана і Варвари Ханенків на Поділлі наведені А. Криловим. Підприємці володіли 3700 десятинами землі у селах Могильне, Мощене, Салькове й Ідаполь Балтського та Гайсинського повітів. У Ідаполі вони за власні кошти відремонтували приміщення бараків, де мешкали сім'ї робітників господарства. Лише 1904 р. Богдан і Варвара Ханенки виділили сільській школі 1000 руб. для придбання підручників, зошитів, ремонт приміщення тощо. У селі Могильному, де їм належав також цукровий завод, підприємці виділили 3000 руб. і будівельні матеріали на будівництво чотирьохкласної земської школи, яка у 1913 р. розпочала навчання майже 300 дітей селян. Вони також організували і фінансували сільський аматорський театр, а кошти від вистав йшли на підтримку Гайсинського д'ячачого будинку [26, с. 298–305].

Змістовний опис життя музею Богдана і Варвари Ханенків, їх роль у культурно-творчому житті українського народу, здійснив працівник музею, мистецький критик і графік Георгій Лукомський, який напередодні від'їзду за кордон 8 місяців мешкав у Києві, протягом яких тривалий час спілкувався з Варварою Миколаївною [30].

Проте окремі дослідники, зокрема А. Гнедич і С. Аксенов [17] та Х. Лебедь-Юрчик [28], досить критично оцінюють благодійні витрати підприємців на освітянські справи, зокрема масштаби, якість та наслідки підтримки освіти цукрозаводчиками.

Докладний життєпис видатних громадських діячів: історика і письменника П. Куліша, юриста мецената М. Качковського залишили дослідники О. Маковей [32] і О. Мончаловський [37]. Згодом ім'ям Качковського було названо засноване в 1874 р. культурно-освітнє товариство.

Вивченню проблеми добродійності, колекціонування й меценатства в Україні присвятив історик, популяризатор національного фольклору й організатор музейної справи М. Біляшевський. У праці «Наші національні скарби» він з боєм зауважує, що вітчизняні колекціонери збирали переважно предмети «західно-європейського чи східного походження, купували все, але тільки не українське, бо на се не було моди аж до останнього часу» [12, с. 5].

Вагомим джерелом з історії українського пам'яткознавства кінця XIX – початку XX ст. був часопис «Киевская старина». На його сторінках ми знаходимо цікавий матеріал про добродійність В. Тарновського, родин Терещенків, Ханенків, О. Бобринського та ін. [4; 5; 6].

У Російській імперії історія добродійності й меценатства висвітлювалася в загальноімперському контексті піклування та опіки і як аспект приватної благодійності. Аналіз імперської історіографії з означеної проблеми показує, що усі її напрямки виходили із загальних положень офіційної державної політики про «просвічену турботливість», про необхідність служіння привілейованих прошарків населення на користь бідних, знедолених, калік. Дореволюційна історіографія, що була представлена переважно працями публіцистичного характеру, мала за мету обгрунтувати необхідність вживання заходів щодо соціальної опіки нужденних [25; 27; 43; 53]. Слід зазначити, що, незважаючи на апологетичний характер і явну тенденційність, деякі праці цього напрямку містять цінні спостереження і факти про структуру станової взаємодопомоги, діяльність благодійних товариств тощо [17; 35; 37].

Соціальні, економічні та, як наслідок, політичні катаклізми – Перша світова війна, буржуазна революція в Російській імперії та національна Українська революція 1917–1920 рр., що потрясли та зруйнували Австро-Угорську і Російську імперії, перервали не лише еволюційний розвиток суспільства, а й поступ наукової історичної думки. Встановлення влади більшовиків, їх політичного й ідеологічного диктату зробили досить проблематичним використання тих документів у вивченні проблем добродійності й меценатства, що були закладені раніше так званою «буржуазною» наукою. Якщо в дореволюційній літературі обережно використовували поняття «меценатство», віддаючи перевагу термінам «благодійництво» та «філантропія», то за радянських часів ці слова зовсім зникли з наукового обігу.

У радянській історіографії немає узагальнюючих праць щодо історії добродійності й меценатства. Тільки деякі мистецтвознавці 20-х років XX ст., як Федоров-Давидов [56], М. Макаренко [31], А. Степович [51; 52], розглядаючи російський живопис XIX ст. назвали імена відомих меценатів родин Терещенків, Ханенків, П. Третьякова, К. Солдатенкова, С. Мамонтова, які відіграли важливу роль в культурному житті імперії. Російський дослідник Федоров-Давидов стверджував, що серед мистецтвознавців діяв класовий підхід, який віддзеркалювався на характеристиці добродійності загалом: «Це були такі меценатство та благодійність, які у своїй основі мали лише бажання пустити туман в очі й придбати популярність в середовищі дрібної буржуазії та міщанства з метою нажити на цьому відомий політичний капітал, почасти деяке прагнення до умиротворіння власної совісті» [56, с. 133].

Увагу дослідників, які вивчали проблему, привертало здебільшого приватні колекціонування та збирання пам'яток культури. Спроба мистецтвознавця, археолога, історика М. Макаренка зробити путівник по музею мистецтв ім. Б. І. та В. М. Ханенків, який він очолював, набула ознак розгорнутої панорами про колекційну діяльність подружжя підприємців. Їх великі прибутки сприяли добродійності. Результатом її постав у Києві

«першорядний музей з такими культурно–цінними речами, яких і в Москві немає». Він, за висловом автора, охоплював «собою трохи чи не всі області художніх творів усіх європейських і східних народів» [31, с. 10].

Цікаві відомості біографічного характеру надають у своїх працях дослідники А. Степович [51; 52]. й В. Гнатюк [16]. Редактора журналу «Щорічник Колегії Павла Галагана» А. Степовича ми можемо повноправно назвати першим біографом відомого українського мецената Г. П. Галагана.

Напружені події громадсько–політичного життя, до яких були причетні свідомі українці, відобразили у своїх працях історики 20–30 рр. ХХ ст. Становленню фінансової бази українського національно–культурного відродження присвятили окремі сторінки історики – свідки тих літ [8; 15; 46].

Варто зазначити, що протягом цього періоду наприкінці 20–30–х років були опубліковані перші узагальнюючі дослідження вчених радянської України та Росії з проблем соціально–економічного становища, зокрема цукрової промисловості. У них чимало сторінок присвячено «групі культурних господарів» серед великих українських землевласників, купців і підприємців, грошові капітали яких склалися з різних прибутків [3; 39; 43].

У післявоєнні роки актуальним з–поміж мистецтвознавців стало вивчення, за постановами ЦК КПРС, проблем взаємозбагачення культурних традицій серед народів СРСР. З'являються праці частково або повністю присвячені художній спадщині й творчому доробку найбільш видатних художників, які у своєму житті користувалися послугами меценатів [21; 47; 48; 54].

Окремі свідчення про найбільш видатних представників торгівельно–промислового прошарку Російської імперії почали з'являтися спочатку в мемуарній літературі, а потім й історичній наприкінці 50–70–х років ХХ ст. У цей період коло інтересів науковців акцентувалося на дослідженні соціальної структури української буржуазії та фінансової бази доброчинства, але без з'ясування шляхів і форм реалізації накопиченого багатства [3; 25; 34]. Перші спроби прослідкувати «переливання» коштів з матеріально–виробничого сектору господарства в розвиток культури й забезпечення соціальних потреб були зроблені О. Нестеренком [39], О. Прийменком [45], Л. Шепелевим [59]. Натомість великі пожертви капіталістів на лікарні, сирітські будинки, школи, благодійні товариства створювали, на думку авторів, фальсифіковану картину взаємовідносин між трудом та капіталом. Із суто спеціальних робіт, присвячених становленню та розвитку технологічної оснащеності цукрової промисловості, зокрема дослідника А. Корчинського, можна зробити певні висновки про різнобічну діяльність українських підприємців з виробництва цукру [13; 26].

З середини ХХ ст. вчені академічних наукових установ СРСР і Української РСР видають низку узагальнюючих колективних праць з історії України й культури народу, у яких доброчинності й меценатству місця не знайшлося [23; 24; 43; 58].

Натомість в окремих мистецтвознавчих працях [23; 40; 52], у тому числі з шевченкознавства [22; 55; 58], здійснена спроба визнати роль українських благодійників і меценатів у збереженні пам'яток культури, проте становило це у завуальованій формі, без визначення ролі власної приналежності колекціонерів

та меценатів. Цьому поясненню –ідеологічне кліше радянської історіографії, якій категорично заборонялося висвітлювати в позитивному ракурсі доброчинність представників привілейованих експлуататорських верств, владу яких змела революція 1917 р. У роботі Г. Мезенцевої «Музеї України» відомого підприємця Б. І. Ханенка названо скромно «археологом» [33]. Проте, як відомо, археологічна діяльність не була його професійним поприщем. Професійних висот Б. Ханенко здобув як юрист, співвласник та директор–розпорядник товариства братів Терещенко, голова Київського комітету торгівлі й мануфактур тощо.

Слідом за нею російська радянська дослідниця Л. Сак також намагалася нівелювати внесок родини Ханенків у культурне життя України: «Б. І. Ханенко не сыграл той роли в художественной жизни Украины, которая принадлежит Третьякову в истории русского искусства» [47].

Таке твердження автора не відповідає дійсності. Натомість українські історики і мистецтвознавці небагато зробили, щоб наш народ дізнався й усвідомив роль доброчинності родини Ханенків у його національно–культурному розвитку.

Водночас, історичні й мистецтвознавчі праці демонструють відродження інтересу до історії приватного колекціонування та музейної справи в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Саме у цей період виходять роботи С. Овсянникової [42], В. Сарбея [48], М. Факторовича та Л. Членової [55].

Окремі свідчення про аналогічні події на території України містяться у збірці наукових статей про розвиток мистецтва в дореволюційній Російській імперії [19; 30; 60]. Їх автори, здебільшого подають матеріал у контексті взаємозв'язку мистецтв різних народів у культурному розвитку Росії другої половини ХІХ ст. Українська культура також розглядається у тісних зв'язках з імперською. І хоча ці праці ідеологічно заангажовані й несуть на собі відбиток пропагандистського лозунгу «інтернаціоналізму», саме у них знайшла відображення роль України в розвитку духовної культури Росії. Зокрема, це яскраво показано на висвітленні життя та діяльності І. Рєпіна, Л. Жемчужникова, П. Чайковського та інших митців, які посідали особливе місце в культурному житті України і Росії [10; 11; 19; 20].

Отже, до перебудови М. Горбачова в СРСР, розпочатої у 1985 р., два напрями історичних й мистецтвознавчих досліджень про доброчинність і колекційну діяльність українських меценатів існували окремо один від одного. Змістовність праць російських та українських істориків й мистецтвознавців обмежувалася вузькою тематикою, що не сприяло кардинальним зрушенням в історичній свідомості суспільства й історичній науці загалом, а навпаки нав'язувала комплекс меншовартості, провінційності, хуртованства. Таке становище спричинило появу в пресі у наступні роки риторичних запитань: «Морозов, Третьяков – у Москві. А в Києві – хто?». Фальсифікація й замовчування цілого пласту української історії породжували однобічні публікації, у яких принижувалася організаторська та фундаторська роль благодійників і меценатів. Крім того, ідеологічні стереотипи й забобони вимагали дати відсіч найбільш поширеним прадавнім тезам, що, мистецтво потребує жертв і сприяння його розвитку. Їх реалізація посприяла, на думку деяких радянських мистецтвознавців,

укоріненню утриманських настроїв, з одного боку, і утвердженню поглядів на мистецтво як на громадського утримання – з іншого.

З викладеного вище можна зробити висновок, що дослідниками російської імперської та радянської доби проведена значна робота з вивчення проблем, пов'язаних з розвитком доброчинності й меценатства у другій половині XIX – на початку XX ст. До кола інтересів науковців потрапляли питання загальної історії меценатства, підприємницької та благодійницької діяльності деяких родин на території України. Як показав огляд наукової літератури з теми, увесь загал праць можна поділити на три великі групи: узагальнюючі про доброчинність та меценатство на території Російської імперії й, зокрема, України; мистецтвознавчі, краєзнавчі, культурологічні, присвячені окремим видам меценатства.

Проте практично не вивченими залишилися питання посередницької діяльності діячів культури та мистецтва, яких меценати залучали до співпраці. У науковій літературі майже не дослідженими залишаються особливості регіональної специфіки доброчинності й меценатства в Україні. І найголовнішою прогалиною в історіографії проблеми є відсутність комплексної узагальнюючої праці з типології благодійників і меценатів як суб'єктів суспільно-корисної діяльності, їх взаємодії з державними і соціальними інститутами меценатства з такими соціальними інститутами.

Сьогодні проблема доброчинності й меценатства в Україні стоїть так само гостро, як і в добу нашого колоніального минулого. Брак доброчинності в суспільстві негативно впливає на розвиток української культури. Новоспечені буржуа, капітал яких нажитий переважно незаконними методами і засобами, на відміну від підприємців XIX – початку XX ст., не жертвують не лише на нужди бідних і знедолених, а й на підтримку, розвиток і збереження культурних надбань народу.

Список використаних джерел

1. Акинша К. Мир Ханенко. Заметки об историзме // Панорама искусств. – Москва, – 1988. – №11.
2. Акинша К. Забытый меценат // Наше наследие. – Москва. – 1989. – №5.
3. Анфимов А. М. Крупное помещичье хозяйство европейской России (к. XIX – н. XX вв.). – М.: Наука, 1969. – 394 с.
4. Археологическая летопись. Музеи и собрания древностей // Киевская старина. – К., 1899. – Т.67. Октябрь.
5. Археологическая летопись. Разные известия // Киевская старина. – К., 1902. – Т.76. Январь.
6. Археологическая летопись. Ученые собрания // Киевская старина. – К., 1902. – Т.77. Апрель.
7. Афанасьев В. А. Товариство південноросійських художників. – К., 1961.
8. Багалеї Д. И., Сумцов Н. Ф. Краткий очерк истории Харьковского университета. – Харьков, 1906. – 330 с.
9. Барвинський О. Літопис суспільної роботи і сили русинів австрійських. – Львів: Коштом і заходом товариства «Просвіта», 1885. – 45 с.
10. Белічко Ю. В. Україна в творчості І. Ю. Репіна. – К.: Мистецтво, 1963. – 125 с.
11. Белічко Ю. В. Портрет у творчості українських живописців. – К., 1985.
12. Біляшевський М. Наші національні скарби. – К., 1918.
13. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості. – Київ, 1930. – 402 с.
14. Восьмидесятилетие тайного советника Николая Артемовича Терещенко. – К., 1900.
15. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – К.: Книгоспілка, 1926. – Т.1: Революційна Українська Партія. – 387 с.

16. Гнатюк В. Наукова праця на Волині з 1914–1924 // Україна. – 1926. – №2–3.

17. Гнедич А., Аксенов С. Обзор фабрично-заводской промышленности Харьковской губернии. – Харьков: Тип-ия А. Дарре, 1899. – Вып.1. – 198 с.

18. Гогель С. К. Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности. – СПб.: Тип. т-ва «Общественная польза», 1908. – 123 с.

19. Гордійчук М. Чайковський і українські народні пісні // Російсько-українські мистецькі зв'язки. Збірник. – К.: Мистецтво, 1955. – С.114–123.

20. Давыдова А. С. Запорожцы. Картина И. Е. Репина. – М.: Искусство, 1962. – 62 с.

21. Дурьлин С. Н. Нестеров-портретист. – М.–Л.: Искусство, 1949. – 270 с.

22. Жемчужников А. Живописная Украина. – Санкт-Петербург, 1861.

23. Історія українського мистецтва: у 6 т. – К.: АН УРСР, 1970. – Т.4; Кн.1–2; Т.5.

24. Історія Української РСР. У 8 т. 10 кн. – Т.3–8. – К., 1977–1979.

25. Корчинский А. И. Сахарная промышленность России в период, предшествовавший Великой Октябрьской Социалистической революции // Труды Киевского Технологического института пищевой промышленности. – К.: Изд-во Киевского университета, 1959. – Вып.20. – С.65–78.

26. Крылов А. Издание Подольского губернского статистического комитета. – Каменец-Подольск: Типография Подол. губерн. правления. – 1905.

27. Лазаревский И. Б. История предпринимательства в Украине // Солнце России. – Москва, 1913. – 117 с.

28. Лебедь-Юрчик Х. М. Сахарная промышленность в России. – К., 1909. – 154 с.

29. Лукомский Г. Ушедшие. Памяти В. Н. и Б. И. Ханенко // Среди коллекционеров. – Москва, 1923.

30. Лукомский Г. К. Исторический очерк и краткое описание коллекций Киевского государственного музея имени Ханенко. – Париж, 1925.

31. Макаренко М. Музей мистецтв ім. Б. І. та В. М. Ханенків Української Академії наук. Провідник. – К.: «Червоний шлях», 1924.

32. Маковой О. Панько Омелькович Куліш. Огляд його діяльності. – Львів, 1900.

33. Мезенцева Г. Г. Музеи Украины. – К.: Издательство КГУ, 1959. – 178 с.

34. Минарик Л. П. Происхождение и состав земельных владений крупнейших помещиков России конца XIX – начала XX вв. // Материалы по истории сельского хозяйства и крестьянства СССР. – М.: Наука, 1965. – Сб. VI. – С.356–395.

35. Мищенко Ф. Г. П. Галаган. Некролог. – Киев, 1888. – 22 с.

36. Мозговой В. Г. Общественная и частная благотворительность в Киевской губернии. – Киев, 1885. – 92 с.

37. Мончаловский О. А. Памятная книжка в 25-летний юбилей общества им. Мих. Качковского. – Львов: Изд-во печатни Ставропигийского Ин-та, 1899. – 168 с.

38. Нариси історії архітектури Української РСР. Дожовтневий період. – К., 1957.

39. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX – на початку XX ст. – К.: Держполітвидав, 1952. – 180 с.

40. Німенко А. В. Українська скульптура другої половини XIX – початку XX ст. – К.: Вид-во Академії Наук УРСР, 1963. – 127 с.

41. Обремский В. Постройка зданий института (Киевского политехнического института). – К., 1904.

42. Овсянникова С. А. Частное коллекционирование в России в пореформенную эпоху // Очерки истории музейного дела в России. – М.: Советская Россия, 1960. – С.66–145.

43. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. – Мюнхен (репринтное издание 1925 г.), 1971. – 312 с.

44. Петров Н. И. Из истории киевского Владимирского собора. – К., 1898.

45. Приймєнко А. И. Легальные организации рабочих юга России в период империализма (1895 – февраль 1917 гг.). – Киев – Донецк: Вища школа, 1977. – 162 с.

46. Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2-х т. – Т.2. Від середини XVII ст. до 1923 р. – К., 1992.

47. Розенталь Л. Н. В. Неврев. 1830–1904. – М.–Л.: Искусство, 1946. – 23 с.

48. Рубан В. В. Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX ст. – К., 1986.

49. Сак Л. Н. Из истории возникновения и развития Киевского государственного музея западного и восточного искусства (1883–1945 гг.) // Очерки истории музейного дела в СССР. – Москва, 1963. – Вып. 9.

50. Сарбей В. Г. До 130-річчя з дня народження В. В. Тарновського // Український історичний журнал. – 1967. – №4. – С.118–121; Його ж. Музейна і архівна шевченкіана В. В. Тарновського // Збірник праць шістнадцятої наукової Шевченківської конференції. – К.: Наукова думка, 1969. – С.134–140.

51. Степович А. З аграрної політики на Правобережжі 1880-х років // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX – початку XX століття. Під ред. М. Грушевського. – Харків, 1929. – Книга 4. – С.181–189.

52. Степович А. До київо-галицьких зв'язків на початку 1870-х років (з щоденників Г. П. Галагана) // За сто літ. – Харків, 1930. – Книга 5. – С.183–191.

53. Тростьянський М. Русский филантроп и его деяния (Венок на память Н. А. Терещенку в Глухове от Киевской Первой Гимназии). – Киев, 1909. – 16 с.

54. Факторович М. Д. Членова Л. Г. Художественные музеи Киева. – М.: Искусство, 1977. – 255 с.

55. Федорченко И. И. Благотворительные общества г. Киева на Киевской Всероссийской выставке 1913 г. – Киев, 1913. – 64 с.

56. Федоров-Давыдов. У истоков русского импрессионизма // Русская живопись XIX века. Сб. ст. / Под ред. В. М. Фриче. – М., 1929. – С.133.

57. Шевченківські місця України. – К.: Вид-во Академії Наук УРСР, 1957. – 162 с.

58. Шевченківський словник. У 2-х т. – К.: Вища школа, 1976. Т.1: А–Мол. – 415 с.

59. Шепелев Л. Е. Царизм и буржуазия во второй половине XIX в. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1981. – 276 с.

60. Ханко В. М. Кустарно-художній рух в Росії та промисли Полтавщини на зламі XIX – XX ст. // Російсько-українські мистецькі зв'язки. Збірник. – К.: Мистецтво, 1955. – С.174–180.

References

1. Akinsha K. Mir Hanenko. Zametki ob istorizme // Panorama iskusstv. – Moskva. – 1988. – №11.

2. Akinsha K. Zabytyj mecenat // Nashe nasledie. – Moskva. – 1989. – №5.

3. Anfimov A. M. Krupnoe pomeshhich'e hozjajstvo evropejskoj Rossii (k. XIX – n. XX vv.). – М.: Nauka, 1969. – 394 s.

4. Arheologicheskaja letopis'. Muzei i sobranija drevnostej // Kievskaja starina. – К., 1899. – Т.67. Oktjabr'.

5. Arheologicheskaja letopis'. Raznye izvestija // Kievskaja starina. – К., 1902. – Т.76. Janvar'.

6. Arheologicheskaja letopis'. Uchenye sobranija // Kievskaja starina. – К., 1902. – Т.77. Aprel'.

7. Afanas'jev V. A. Tovarystvo pivdenorosijs'kyh hudozhnykiv. – К., 1961.

8. Bagalej D. I., Sumcov N. F. Kratkij ocherk istorii Har'kovskogo universiteta. – Har'kov, 1906. – 330 s.

9. Barvyns'kyj O. Litopys suspil'noi' roboty i syly rusyniv avstrijs'kyh. – L'viv: Koshtom y zahodom tovarystva «Prosvita», 1885. – 45 s.

10. Bjelichko Ju. V. Ukrai'na v tvorchosti I. Ju. Rjepina. – К.: Mystectvo, 1963. – 125 s.

11. Bjelichko Ju. V. Portret u tvorchosti ukrai'ns'kyh zhyvopysciv. – К., 1985.

12. Biljashevs'kyj M. Nashi nacional'ni skarby. – К., 1918.

13. Voblyj K. G. Narysy z istorii' rosijs'ko-ukrai'ns'koi' cukroburjakovoi' promyslovosti. – Kyi'v, 1930. – 402 s.

14. Vos'midesjatiletie tajnogo sovetnika Nikolaja Artemovicha Tereshhenko. – К., 1900.

15. Germajze O. Narysy z istorii' revoljucijnogo ruhu na Ukrai'ni. – К.: Knygospilka, 1926. – Т.1: Revoljucijna Ukrai'ns'ka Partija. – 387 s.

16. Gnatjuk V. Naukova pracija na Volyni z 1914–1924 // Ukrai'na. – 1926. – №2–3.

17. Gnedich A., Aksenov S. Obzor fabrichno-zavodskoj promyshlennosti Har'kovskoj gubernii. – Har'kov: Tip-ija A. Darre, 1899. – Vyp.1. – 198 s.

18. Gogel' S. K. Ob'edinenie i vzaimodejstvie chastnoj i obshhestvennoj blagotvoritel'nosti. – SPb.: Tip. t-va «Obshhestvennaja pol'za», 1908. – 123 s.

19. Gordijchuk M. Chajkovs'kyj i ukrai'ns'ki narodni pisni // Rosijs'ko-ukrai'ns'ki mystec'ki zv'jazky. Zbirnyk. – К.: Mystectvo, 1955. – С.114–123.

20. Davydova A. S. Zaporozhcy. Kartina I. E. Repina. – М.: Iskusstvo, 1962. – 62 s.

21. Durylin S. N. Nesterov-portretist. – М.–Л.: Iskusstvo, 1949. – 270 s.

22. Zhemchuchnikov A. Zhivopisnaja Ukraina. – Sankt-Peterburg, 1861.

23. Istorija ukrai'ns'kogo mystectva: u 6 t. – К.: AN URSR, 1970. – Т.4; Kn.1–2; Т.5.

24. Istorija Ukrai'ns'koi' RSR. U 8 t. 10 kn. – Т.3–8. – К., 1977–1979.

25. Korchinskij A. I. Saharnaja promyshlennost' Rossii v period, predshestvovavshij Velikoj Oktjabr'skoj Socialisticheskoj revoljucii // Trudy Kievskogo Tehnologicheskogo instituta pishhevoj promyshlennosti. – К.: Izd-vo Kievskogo universiteta, 1959. – Vyp.20. – С.65–78.

26. Krylov A. Izdanie Podol'skogo gubernskogo statisticheskogo komiteta. – Kamenez-Podol'sk: Tipografija Podol. gubern. pravlenija. – 1905.

27. Lazarevskij I. B. Istorija predprinimatel'stva v Ukraine // Solnce Rossii. – Moskva, 1913. – 117 s.

28. Lebed'-Jurich H. M. Saharnaja promyshlennost' v Rossii. – К., 1909. – 154 s.

29. Lukomskij G. Ushedshie. Pamjati V. N. i B. I. Hanenko // Sredi kollekcijonero. – Moskva, 1923.

30. Lukomskij G. K. Istoricheskij ocherk i kratkoe opisanie kollekcij Kievskogo gosudarstvennogo muzeja imeni Hanenko. – Parizh, 1925.

31. Makarenko M. Muzej mystectv im. B. I. ta V. M. Hanenkiv Ukrai'ns'koi' Akademii' nauk. Providnyk. – К.: «Chervonyj shljah», 1924.

32. Makovej O. Pan'ko Olel'kovych Kulish. Ogljad jogo dijal'nosti. – L'viv, 1900.

33. Mezenceva G. G. Muzei Ukrainy. – К.: Izdatel'stvo KGU, 1959. – 178 s.

34. Minarik L. P. Proishozhdenie i sostav zemel'nyh vladenij krupnejshih pomeshhikov Rossii konca XIX – nachala XX vv. // Materialy po istorii sel'skogo hozjajstva i krest'janstva SSSR. – М.: Nauka, 1965. – Sb. VI. – С.356–395.

35. Mishhenko F. G. P. Galagan. Nekrolog. – Kiev, 1888. – 22 s.

36. Mozgovoj V. G. Obshhestvennaja i chastnaja blagotvoritel'nost' v Kievskoj gubernii. – Kiev, 1885. – 92 s.

37. Monchalovskij O. A. Pamjatnaja knizhka v 25-letnij jubilej obshhestva im. Mih. Kachkovkogo. – L'viv: Iz pechatni Stavropigijskogo In-ta, 1899. – 168 s.

38. Narysy istorii' arhitektury Ukrai'ns'koi' RSR. Dozhovtnevyj period. – К., 1957.

39. Nesterenko O. O. Rozvytok kapitalistychnoi' promyslovosti i formuvannja proletariatu na Ukrai'ni v kinci XIX – na pochatku XX st. – К.: Derzhpolityvydav, 1952. – 180 s.

40. Nimenko A. V. Ukrai'ns'ka skul'ptura drugoi' polovyny XIX – pochatku XX st. – К.: Vyd-vo Akademii' Nauk URSR, 1963. – 127 s.

41. Obremskij V. Postrojka zdaniy instituta (Kievskogo politehnicheskogo instituta). – К., 1904.

42. Ovsjannikova S. A. Chastnoe kollekcionirovanie v Rossii v poreformennuju jepohu // Ocherki istorii muzejnogo dela v Rossii. – М.: Sovetskaja Rossija, 1960. – С.66–145.

43. Ogloblin A. P. Ocherki istorii ukrainskoj fabriki. – Mjunhen (reprintnoe izdanie 1925 g.), 1971. – 312 s.

44. Petrov N. I. Iz istorii kievskogo Vladimirovskogo sobora. – К., 1898.

45. Prijmenko A. I. Legal'nye organizacii rabochih juga Rossii v period imperializma (1895 – fevral' 1917 gg.). – Kiev – Doneck: Vishha shkola, 1977. – 162 s.

46. Polons'ka-Vasylenko N. Istorija Ukrai'ny. V 2-h t. – Т.2. Vid seredyny XVII st. do 1923 r. – К., 1992.

47. Rozental' L. N. V. Nevrev. 1830–1904. – М.–Л.: Iskusstvo, 1946. – 23 s.

48. Ruban V. V. Ukrai'ns'kyj portretnyj zhyvopys drugoi' polovyny XIX – pochatku XX st. – К., 1986.

49. Sak L. N. Iz istorii' vznikovenija i razvitija Kievskogo gosudarstvennogo muzeja zapadnogo i vostochnogo iskusstva (1883–1945 gg.) // Ocherki istorii muzejnogo dela v SSSR. – Moskva, 1963. – Vyp.9.

50. Sarbej V. G. Do 130–richchja z dnja narodzhennja V. V. Tar-novs'kogo // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1967. – №4. – S.118–121; Jogo zh. Muzejna i arhivna shevchenkiana V. V. Tarnovs'kogo // Zbirnyk prac' shistnadcjatoj naukovoї Shevchenkivs'koi konferencii. – K.: Naukova dumka, 1969. – S.134–140.

51. Stepovych A. Z agrarnoi' polityky na Pravoberezhzhi 1880–h rokiv // Za sto lit. Materialy z gromads'kogo j literaturnogo zhyttja Ukrai'ny XIX – pochatku XX stolittja. Pid red. M. Grushevs'kogo. – Harkiv, 1929. – Knyga 4. – S.181–189.

52. Stepovych A. Do kyi'vo–galyc'kyh zv'jazkiv na pochatku 1870–h rokiv (z shhodennykiv G. P. Galagana) // Za sto lit. – Harkiv, 1930. – Knyga 5. – S.183–191.

53. Trostjanskij M. Russkij filantrop i ego dejaniya (Venok na pamjat' N. A. Tereshhenku v Gluhove ot Kievskoj Pervoj Gimnazii). – Kiev, 1909. – 16 s.

54. Faktorovich M. D. Chlenova L. G. Hudozhestvennye muzei Kiev. – M.: Iskusstvo, 1977. – 255 s.

55. Fedorchenko I. I. Blagotvoritel'nye obshhestva g. Kiev na Kievskoj Vserossijskoj vystavke 1913 g. – Kiev, 1913. – 64 s.

56. Fedorov–Davydov. U istokov russkogo impressionizma // Russkaja zhivopis' XIX veka. Sb. st. / Pod red. V. M. Friche. – M., 1929. – S.133.

57. Shevchenkivs'ki miscija Ukrai'ny. – K.: Vyd–vo Akademii' Nauk URSR, 1957. – 162 s.

58. Shevchenkivs'kyj slovnyk. U 2–h t. – K.: Vyshha shkola, 1976. T.1: A–Mol. – 415 s.

59. Shepelev L. E. Carizm i burzhuzija vo vtoroj polovine XIX v. – L.: Nauka, Leningr. otd–nie, 1981. – 276 s.

60. Hanko V. M. Kustarno–hudozhnij ruh v Rosii' ta promysly Poltavshyny na zlami XIX – XX st. // Rosijs'ko–ukrai'ns'ki mystec'ki zv'jazky. Zbirnyk. – K.: Mystectvo, 1955. – S.174–180.

Kozak A. V., master, Institute of History Education National Pedagogical University named after M. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), kafetno@ukr.net

Charity and philanthropy in Ukraine in the second half of the XIX – early XX century in the Russian imperial and soviet historiography

The analysis of scientific, historical and art–literature regarding coverage of charity and philanthropy in Ukraine in the second half of XIX – early XX century. In a review of the literature of the imperial period shown motivation charity Ukrainian businessmen, merchants, industrialists, awareness of the need and help disadvantaged people in need, as well as financing for development, education, science, art. The historiography of this period, despite the apologetic nature and the obvious bias, contains an obvious bias in nature and contains important material on trends, structure and content of charity and philanthropy of individuals and societies.

Soviet historiography not only silent and ignored, but falsified charity and collection activities Ukrainian patrons, their contribution to the conservation of the national culture, acquainted with the achievements of public art, life of the people not only in Europe but also in the world.

The writings of this period idealized and biased highlighted the role of the Russian imperial culture in the development of Ukrainian culture and other colonized peoples of Russia.

Keywords: historiography, charity, patronship, collectibles, Ukrainian entrepreneurs, art.

Kozak A. V., магистр, Институт исторического образования, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), kafetno@ukr.net

Благотворительность и меценатство в Украине второй половины XIX – начала XX в. в российской имперской и советской историографии

Осуществлен анализ научной, исторической и искусствоведческой литературы по освещению благотворительности и меценатства в Украине второй половины XIX – начала XX в. В обзоре литературы имперского периода показано мотивацию благотворительности украинских предпринимателей, купцов, промышленников, осознание ими необходимости помощи обездоленным и нуждающимся людям, а также финансирование развития, образования науки, искусства.

Советская историография не только замалчивала и игнорировала, но и фальсифицировала благотворительность и коллекционную деятельность украинских меценатов, их вклад в сохранение памятников национальной культуры, ознакомление общества с достижениями искусства, жизнью народов не только Европы, но и мира.

Ключевые слова: историография, благотворительность, меценатство, коллекционирование, украинские предприниматели, искусство.

УДК 94(477)«1860/1889»

Нікітенко А. І.,
викладач кафедри гуманітарних наук,
ДЗ «Дніпропетровська медична академія
МОЗ України» (Україна, Дніпропетровськ),
dneprjanka@yandex.ua

ПОДРУЖНЕ ЖИТТЯ НАРОДОЛЮБНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ПОРЕФОРМНОЇ ДОБИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглядається стан розробленості проблематики подружнього життя народоловної інтелігенції Наддніпрянської України пореформеної доби в історіографії. Метою статті є аналіз праць, де розглядаються сімейні та подружні відносини народоловів або окремі їх аспекти та проаналізувати найбільш вивчені сюжети. Досягнення поставленої мети спирається на загальнонаукові та спеціально–історичні методи дослідження, зокрема, проблемно–хронологічний та періодизації. Автором виділено чотири періоди наукового осмислення народоловних інтелігентів другої половини XIX ст. Дослідження історіографічної спадщини дозволяє дійти висновку, що проблематика подружнього життя народоловної інтелігенції Наддніпрянської України 60–80–х рр. XIX ст. розроблена фрагментарно.

Ключові слова: історіографія, соціальна історія, народоловна інтелігенція, шлюб, подружнє життя.

Соціальна історія в останні десятиріччя стала науковим напрямом, що переживає бурхливий розвиток в українській та зарубіжній історіографії та охоплює широку й різноманітну проблематику. На фоні дослідницької активності особливо помітними є тематико–проблематичні прогаліни. Для української історичної науки це мало–вивчена сфера міжособистісних взаємин, зокрема, тих, що охоплюють контекстуальне поле шлюбу та подружнього життя. Ця теза здається справедливою щодо осмислення науковцями народоловної інтелігенції другої половини XIX ст., якої стосується солідний масив фахової літератури, де протягом тривалих років сформувалась низка потужних проблемно–тематичних векторів [30, с. 100].

Але студіювання сімейної історії українських інтелігентів, складовою якої є і подружнє життя тільки нещодавно почало оформлюватися у самостійний дослідницький напрям. Попри порівняну новизну робіт, предметно спрямованих на сферу сімейно–шлюбних стосунків, звертань до питань, що відображають взаємини між чоловіком, дружиною, родичами у рамках інших розвідок про народоловну інтелігенцію, чимало. Тож для проведення досліджень у даній площині слід враховувати історіографічну спадщину, здобутки попередників.

Мета даної статті полягає у тому, щоб з'ясувати яке місце в контексті вивчення народоловної інтелігенції пореформеного періоду належить працям, де розглядаються сімейні та подружні відносини або окремі їх аспекти та проаналізувати найбільш досліджені сюжети.

Використовуючи проблемно–хронологічний метод та метод періодизації, можна виділити чотири історіографічні періоди. **Перший період** вивчення хронологічно охоплює 1860–1910–ті рр. – час зародження студій щодо народоловної інтелігенції. У його межах доцільно виділити два етапи. 1860–1890–ті рр. позначилися появою розвідок, присвячених народоловству, що пов'язано з постатями ідеологів та активних учасників українського руху, зокрема, В. Антоновичем, М. Драгомановим, Т. Рильським [24, с. 1–25] та ін., проте їхні дописи на сторінках українознавчої періодики мали скоріше публіцистичне, аніж наукове спрямування.

У 1890–1910 рр. відбувається перехід осмислення народоловної інтелігенції на більш фаховий рівень. Велику питому вагу мали історико–персоналістичні